

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel VII.

1. Runen for **m** hed hos Goterne *manna*, hvilket Navn havde samme Form som det gotiske Ord *manna* (Dativ *mann*), der betyder »Mand, Menneske« (se S. 45). Dette gotiske Navn paa Runen for **m** *manna* har en umiskjendelig Lydlighed med det georgiske Navn paa Bogstaven *m* *man*, hvilket Navn sikkert hører sammen med det armeniske Navn paa Bogstaven *m* *men*.

Da jeg først blev opmærksom paa denne Lydlighed mellem det gotiske Navn paa Runen for **m** paa den ene Side og paa den anden Side det georgiske og armeniske Navn paa Bogstaven *m*, da troede jeg, at den var tilfældig. Men jeg er bleven overbevist om, at den ikke kan være tilfældig, fordi der er bestemt Lydlighed mellem flere andre gotiske Runenavne paa den ene Side og paa den anden Side armeniske eller georgiske Navne paa Bogstaver, som betegner tilsvarende Lyd.

At vi her har virkelig historisk Sammenhæng, støttes ogsaa derved, at der, som jeg ovenfor har paavist, i Ulfilas gotiske Bibeloversættelse findes flere Laanord fra Armenisk.

Man kunde nu maaské fremsætte følgende Indvending: Hvis der er historisk Sammenhæng mellem gotiske Runenavne paa den ene Side og paa den anden Side armeniske eller georgiske Bogstavnavne, da maa de armeniske og georgiske Bogstavnavne, som har Lydlighed med gotiske Runenavne, være laante fra disse sidste (og ikke omvendt), fordi den armeniske og georgiske Skrift, som vi kjender, er yngre end Runeskriften. Denne Indvending, som jeg senere skal søge at imødegaa fra flere Sider, kan dog, som jeg allerede her skal bemærke, ikke føre til et rigtigt Resultat. Allerede Navnene paa *m* er tilstrækkelige til at vise dette.

At det armeniske Navn paa *m* *men* og det georgiske *man* ikke er laante fra det gotiske Runenavn *manna*, maa for det første sluttet deraf, at armen. *men* tværtimod er laant fra det hebraiske Navn paa Bogstaven *m*: *mêm*.

For det andet kan det georgiske Bogstavnavn *man* ikke være laant fra det gotiske Runenavn *manna* af følgende Grund: I Georgisk er der foruden *man* 12 Bogstavnavne, som ender paa *-an* og desuden endel, som ender paa *-n* efter en anden Vokal end *a*. Og i Armenisk er der foruden *men* 5 andre Bogstavnavne, som ender paa *-n*. Vi ser saaledes, at det georgiske Navn *man* og det armeniske Navn *men* i formel Henseende hører sammen med en Mængde andre georgiske og armeniske Bogstavnavne, medens der ved Siden af det gotiske Navn *manna* ikke staar en Række gotiske Runenavne, som danner Rim med *manna*¹⁾.

Georg. *man* og armen. *men* kan altsaa ikke være laante fra det gotiske Runenavn *manna*. Men vel kan det sidstnævnte være en Omtydning af et fremmed Bogstavnavn *man*, som Goterne ifølge det for Dannelsen af Runenavnene overhoved gjennemførte Princip forandrede til *manna* for at faa frem et Runenavn, som i det gotiske Sprog havde en Ordbetydning, som var uafhængig af Ordets Anvendelse som Runenavn²⁾.

Jeg fortsætter nu med at paavise, at flere gotiske Runenavne tør ansees for at være Omtydninger af fremmede Bogstavnavne, hvilke vi kjender som Navne paa armeniske eller georgiske Bogstaver.

2. Runen for *w* hed i Gotisk **winja* (i Salzburg-Hskr. *uwinne*), hvilket Navn havde Betydningen »Græsgang, Græslund« (se S. 59 f.). Dette gotiske Runenavn **winja* har en umiskjendelig Lydlighed med georgisk *win*, som er Navnet paa Bogstaven *w*, der i det georgiske Alfabet staar paa den Plads, som *Faṯ* har i det græske Alfabet og det tilsvarende Bogstavtegn i de semitiske Alfabeter. Jeg holder det gotiske Runenavn **winja* for en Omtydning af et fremmed Navn paa Bogstaven for *w*, hvilket vi gjenfinder i det georgiske Bogstavnavn *win*³⁾.

3. Den gotiske Rune for *t* hed, som jeg S. 47 ff. har søgt at vise, **tius* (i Salzburg-Hskr. *tyz*). Dette Navn var ogsaa Gudenavn, ligesom det tilsvarende Runenavn i andre germanske Sprog, f. Eks. oldn. *Týr*.

1) De armeniske og georgiske Bogstavnavne, som ender paa *-n*, maa vistnok, som ogsaa Professor Schuchardt i Graz i et privat Brev til mig af 16de Juni 1903 udtaler, være dannede i Lighed med flere semitiske Bogstavnavne, som ender paa *-n*. Saaledes fönik. *zajin* (jfr. georg. *zen*), *nün*, *ajin* (jfr. georg. *on*), *sin* (dorisk *odv*, jfr. georg. *san*).

Heraf ser man, at de Mænd, som dannede de Bogstavnavne, som ligger til Grund for de nu kjendte georgiske og armeniske Bogstavnavne, har kjendt de semitiske Bogstavnavne.

Mulig kan det armeniske demonstrative Affiks *-n* have virket med til, at der, uden umiddelbart tilsvarende Forbilleder blandt de semitiske Bogstavnavne, dannedes nye Bogstavnavne paa *-n*, som vi nu gjenfinder dels blandt de armeniske, dels blandt de georgiske Bogstavnavne. Hvis dette er rigtigt, kunde det tale for, at ikke blot de armeniske, men ogsaa de georgiske Bogstavnavne paa *-n* fra først af var dannede under Paavirkning fra Armenisk-talende Mænd. Men dette er usikkert.

2) Gundermann nævner det gotiske Runenavn *manna* blandt de Runenavne, som finder »ihre genaue Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets«. Om han ved disse Ord har tænkt paa det georgiske Bogstavnavn *man*, ved jeg ikke.

3) Gundermann nævner *uwinne* blandt de Runenavne, som finder »ihre genaue Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets«. Om han herved tænker paa det georgiske Bogstavnavn *win*, ved jeg ikke.

Got. **Tius* maa i Akkus. have havt Formen **Tiu*. Det er sikkert baade af Ordformer i det gotiske Sprog selv (f. Eks. Akkus. sing. masc. *þana* »den») og af Sammenligning med beslægtede Sprog, at Kasusmærket for Akkus. sing. masc. i Gotisk engang har været *-n*. Dette *-n* holdt sig visselig i Udlyd en Stund som nasal Udtale af den forudgaaende Vokal, førend ethvert Spor af dette *-n* i Udtalen tabtes. Det er derfor muligt, at den gotiske Akkus. **Tiu* paa den Tid, da Runenavnene dannedes, endnu udtaltes med nasal Vokal.

Det gotiske Navn paa Runen for t **Tius*, Akkus. **Tiu*, holder jeg, som allerede sagt i NI. S. 533, for en Omtydning af det armeniske Navn paa Bogstaven t: *tiun*.

Der er i mange Sprog Eksempler paa, at fremmede Ord først optages i Akkusativs Form, hvorefter saa Nominativ dannes. Saaledes oldn. Akkus. *skōla* Nomin. *skōli* af lat. *schola*; Akkus. *penna* Nom. *penni* af lat. *penna*. Lat. *Agrigentum* af gr. Akkus. *Ἀργήντα* og lign.

4. Det gotiske Navn paa den Rune, som efter min Formodning i den gotiske Runeskrift har betegnet Lyden *iu*, (det Navn, som har svaret til det ags. Runenavn *eoh*) var, som jeg (S. 64 ff.) har søgt at vise, **ius*, Akkus. **iu*. Dette Ord har betydet »Barlind« (tysk *Eibe*). Efter dette Runenavns Form kunde man let tro, at det uden nogetsomhelst fremmed Forbillede var dannet af de gotiske Runenavnes Opfinder. Thi naar han gennemførte ved Runenavnenes Dannelse paa den ene Side det Princip, at de skulde begynde med den Lyd, som Runetegnet udtrykte, forsaavidt som denne Lyd kunde forekomme i Begyndelsen af et Ord, og paa den anden Side det Princip, at de skulde være Ord, som i anden Ordbetydning var brugelige i det gotiske Sprog, saa kunde jo intet gotisk Ord ligge nærmere til at vælges til Navn paa Runen for *iu* end Ordet **ius*, Akkus. **iu*, hvis denne Ordform brugtes med Betydning »Barlind«.

Men hvis man antager, at Runenavnet **ius* er valgt uden noget fremmed Forbillede, har man ikke forklaret den Omstændighed, at Goterne til Betegnelse af Lyden *iu* dannede et eget Runetegn og ikke betegnede *iu* ved Runen for *i* og Runen for *u*, medens vi i den ældste nordiske Runeskrift oftere finder Forbindelsen af de to Runer *eu* eller *iu*.

Jeg formoder derfor, at Runenavnet skal forklares paa en anden Maade. Det gotiske Runenavn **ius*, Akkus. **iu*, er efter min Formodning, som allerede sagt i NI. S. 533 f., en Omtydning af det armeniske Navn paa den Bogstav, som betegner *iu*: *hiun* (med Sideformerne *viun* og *iun*; jfr. det georgiske Bogstavnavn *un*)¹⁾. Denne armeniske Bogstav betegner *iu*, som i Laanord gjengiver det græske *v*, og Bogstavens Plads i den armeniske Skriftrække er bestemt ved den Plads, som Ypsilon har i det græske Alfabet.

Den Overflødighed i den ældste, gotiske Runeskrift, at den havde et eget Tegn for *iu*, sammenligner jeg med en anden Overflødighed i den ældste Runeskrift. Denne havde, som jeg søger at vise, en egen Rune for *x*, uagtet en saadan var

1) Ifølge Pater J. Dashian kan Navneformen *iun* ikke paavises i gamle Skrifter.

overflødig, da der var Runer for *h*, *k* og *s*. Nu er Grunden til, at Runeskriften havde et eget Tegn for *x*, den, at en fremmed Skrift, som Runeskriftens første Anvendere her efterlignede, havde eget Tegn for *x*.

Paa lignende Maade formoder jeg, at den Omstændighed, at den ældste Runeskrift har et eget Tegn for *iu*, er deraf at forklare, at der i en fremmed Skriftart, som Runeskriftens første Anvendere lærte at kjende og benyttede som et af Runeskriftens Forbilleder, var et eget Tegn for en Lyd, som Goternes fremmede Læremestre udtalte *iu*.

Nu har vi seet, at Armenierne gjengav den græske Lyd *v* ved *iu* og at den Bogstav, som i den armeniske Skrift betegner *iu*, har Navnet *hiun*.

Jeg formoder herefter, at de gotiske Runenavnes Opfinder af en Armenier lærte at kjende *hiun* eller snarere *iun* som Navn paa den græske Bogstav Ypsilon, hvis Lyd Armenieren udtalte som *iu*. Runens Lydværdi blev bestemt ved Udtalen af Ypsilon i Armenisk, ikke i Græsk.

5. Runen for *f* har i Gotisk vistnok havt Navnet **fēhu*; Salzburg-Hskr. har Navneformen *fe*. Jfr. Runenavnet i Angelsaksisk *feh*, *feoh*, i Nordisk *fé*, ældre *fēu* (se S. 52). Runenavnet **fēhu* var i Lyd overensstemmende med det gotiske Ord, som havde Betydningen »Fæ, Gods«.

Den armeniske Bogstav for *f* er forholdsvis sent (og langt senere end Runenavnenes Dannelse) laant fra den latinske Bogstav og bruges i Fremmedord. Den heder *fe* (afvigende fra det latinske Bogstavnavn *ef*).

Jeg tænker mig, at den Goter, som dannede de gotiske Runenavne, hørte samme Form af Bogstavnet, nemlig *fe*, af sin armeniske Læremester som Navn paa Bogstaven *f* i det latinske Alfabet. Dette *fe*, som Armenieren brugte om det latinske Bogstav *f*, blev da af Goteren omtydet til **fēhu*. Dette Runenavn, som i Gotisk havde Betydningen »Fæ, Gods«, sluttede sig naturlig til samme Betydningskategori som det gotiske Runenavn **winja*, der havde Betydningen »Græsgang«.

6. Ovenfor (S. 74 f.) har jeg søgt at vise, at Runen for *k* paa Gotisk havde Navnet **kauns* og at dette Runenavn ligesom det nordiske *kaun* havde Betydningen »Byld«.

Jeg formoder, at Runenavnet **kauns*, Akkus. **kaun*, er en Omtydning af et fremmed Navn paa Bogstaven *k*, som er bevaret i det georgiske Bogstavnavn *kan*; jfr. det armeniske Navn paa *k* *ken*.¹⁾

Naar Runenavnet i Gotisk fik Formen **kauns*, uagtet det fremmede Bogstavnavn, hvoraf det var en Omtydning, ikke havde Tvetyden *au*, kan Grunden være den, at der i Gotisk maaské ikke fandtes noget Substantiv, som i Lyd laa nærmere ved georg. *kan* end **kauns*. Det overalt gjennemførte Princip for Dannelsen af de gotiske Runenavne er jo nemlig det, at hvert Runenavn i det gotiske Sprog skal være et Substantiv, som tillige har en Ordbetydning, uafhængig af den at være Runenavn.

¹⁾ Efter det, som S. 74 f. er udviklet, finder jeg det ikke sandsynligt, at det gotiske Runenavn har været **kēns* og har, som det ags. Runenavn *cén*, betegnet »Fakkel af Fedfuru«. Jeg finder det derfor heller ikke sandsynligt, at et gotisk Navn paa Runen for *k* **kēns* skulde være Omtydning af det armeniske Navn paa *k* *ken*.

Ogsaa i de under Omtydning fra Armenisk laante gotiske Ord *haiṗnō* og *kaupatjan* findes i første Stavelse en Tvelyd, medens de armeniske Ord, fra hvilke de gotiske Ord er laante, ikke har en saadan; se S. 134.

7. Det gotiske Navn paa Runen for *d* har været **dags* (i Salzburg-Hskr. *daaz*), Akkus. **dag*. Dette Ord betyder »Dag«. Se S. 64.

Det armeniske Navn paa Bogstaven *d* er *da*. Jeg formoder, at dette Bogstavnavn af en Goter først uforandret og ikke omdannet til et virkeligt gotisk Substantivs Form (kun med Tilføielse af Hankjønnsordenes Nominativmærke *-s*) blev leilighedsvis gjengivet som **das*, Akkus. **da*, og at Skaberen af de gotiske Runenavne saa siden omtydede dette til Runenavnet **dags*, Akkus. **dag*. Denne Omtydning laa med Hensyn til Lyd overmaade nær, fordi *g* i Efterlyden blev af Goterne udtalt som Spirant og ialfald dialektisk og i flere Lydstillinger meget svagt. Dette tør vi slutte deraf, at **dags*, det gotiske Navn paa Bogstaven *d* i Ulfilas Skrift, af den hoityske Skriver i Salzburg-Haandskriftet gjengives ved *daaz*. Denne Skrivemaade sammenstilles, som allerede i det foregaaende S. 55 sagt, af v. Grienberger (Beitr. XXI S. 203) med den ved et Heksameter sikrede Form *Dāmīra*, Navnet paa en vandalisk Kongedatter, d. e. *Dagamīra*.

8. Det gotiske Navn paa Runen for *l* maa have været **lagus* (i Salzburg-Hskr. *laaz*), hvilket Ord havde Betydningen »Vand«; se S. 57 f.

Bogstaven *l* heder i Georgisk *las*. Jeg formoder, at det gotiske Navn paa Runen for *l* **lagus* (i Salzburg-Hskr. *laaz*) er en Omtydning af det fremmede Navn paa Bogstaven *l*, som er bevaret i georg. *las*. Jfr. Runenavnet **dags*, hvis fremmede Forbillede ligeledes mangler Spiranten *g*¹⁾.

9. Jeg har i det foregaaende søgt at vise, at Navnet paa Runen for *þ* (Tegnet for den stemmeløse dentale Spirant) i den ældste germanske, gotiske Runerække snarest var **þorns* (ags. *þorn*), Akkus. **þorn*, og at dette Navn havde Ord-betydningen »Torn«; se S. 75 ff.

Den georgiske Bogstav for *t* (etslags aspireret *t*), hvilken Bogstav staar paa den Plads, som Theta har i det græske Alfabet, har Navnet *t'an*. Jeg antyder, skjønt med stor Tvivl, Muligheden af, at Runenavnet **þorns*, Akkus. **þorn*, kunde være en Omtydning af et fremmed Bogstavnavn, som vi gjenfinder i det georgiske Bogstavnavn *t'an*. Det fortjener herved Opmærksomhed, at det armeniske Navn paa Bogstaven *t* er *t'o*. Det synes derfor muligt, at det fremmede Bogstavnavn, som Goterne lærte at kjende og som de efter den nævnte Antydning mulig omtydede til **þorns*, Akkus. **þorn*, ikke havde Formen *t'an*, som nu i Georgisk, men **t'on* med Vokalen *o* som det armeniske Bogstavnavn *t'o*. Jfr. georg. *don*, Navnet paa Bogstaven *d*.

¹⁾ Gundermann nævner Salzburg-Hskr.'s Navn *laaz* blandt de gotiske Runenavne, som skal finde „ihre genaue Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets“. Jeg ved ikke, om han her tænker paa georg. *las*.

Med Hensyn til Omtydningen af et fremmed Navn paa Bogstaven for *t*^c (*th*) til det gotiske Runenavn **þorns*, som betyder »Torn«, kunde da et særligt Moment have virket med.

Vi maa antage, at den gotiske Mand, som dannede Runenavnet ifølge det Princip, at alle Runenavne skulde være Ord, som ogsaa havde anden Ordbetydning i Sproget, paa Forhaand kjendte fremmede Navne, der var ældre end de gotiske Runenavne, paa alle de Bogstaver, som dannede Forbilleder for de ældste germanske Runetegn. Vi tør da fremdeles antage, at ikke Navnet paa nogle Runer blev dannede af én Goter og Navnene paa andre Runer af andre Goter, men at én og samme gotiske Mand med Kjendskab til alle de Tegn, som uforandrede eller med nogen Forandring kom til at danne Runerækken, omtrent samtidig overveiede og udfandt de efter det gotiske Sprogs Eiendommelighed lempede Navne, som kunde passe for disse Bogstavtegn, saaledes at han ved Dannelsen af det ene Runenavn havde andre i Tanken og saaledes at indbyrdes beslægtede Idéassociationer gjorde sig gjældende ved Dannelsen af flere Runenavne.

Nu har jeg i det foregaaende søgt at vise, at et fremmed Bogstavnavn *hiun* i Gotisk naturligt efter det for Navnenes Dannelse fastsatte Princip førte til Dannelsen af det gotiske Runenavn **ius*, Akkus. **iu*. Dette Runenavn betydede »Barlind«, »det udvendig ikke glatte, haarde« Træ. I Lighed hermed kunde da Runenavnenes Skaber blive ført til ved Omtydning at danne Runenavnet **þorns*, som i Gotisk havde Betydningen »Torn«. Endnu et Runenavn, hvis Oprindelse jeg i det foregaaende har søgt at bestemme, nemlig **berkna*, indeholder et Trænavn.

Det Forhold, som jeg saaledes ved Dannelsen af de ældste Runenavne forudsætter for Navnene **ius*, **þorns*, **berkna*, er beslægtet med det Forhold, som vi kan iagttage ved Dannelsen af yngre Runenavne i Angelsaksisk.

Allerede i den ældste ags. Runerække var der flere Runenavne, der tillige var Trænavne; nemlig *beorc*, d. e. »Birk«, *eoh*, d. e. »Barlind«, *þorn*, d. e. »Torn«. Det er tydeligt, at Betydningen af disse gamle Runenavne har virket med ved Dannelsen af flere yngre Runenavne i Angelsaksisk, som tillige er Trænavne; nemlig *ác*, d. e. »Eg«, *æsc*, d. e. »Ask«. Se S. 31.

Ogsaa ved irske Bogstavnavne kan vi iagttage noget lignende; jfr. den følgende Ekskurs III.

Men til Slutning gjentager jeg, at jeg betragter min Forklaring af Navnet paa Runen for *þ* kun som en usikker Mulighed, og jeg beder tillige sammenlignet de Bemærkninger, som i det følgende skal meddeles om Oprindelsen til Runetegnet for *þ*.

10. Jeg har søgt at vise, at det ældste germanske, gotiske Navn paa Runen for *a* var **ansus* (i Salzburg-Hskr. *aza*¹⁾, ags. *ós*, oldn. *óss*), Akkus. **ansu*.

¹⁾ Ligheden mellem *aza* i Salzburg-Hskr. og Navnet paa *a* i den slaviske Skrift *azü* holder jeg snarest for tilfældig; men hvis den ikke er tilfældig, maa den forklares saa, at det slaviske Bogstavnavn er opstaaet ved Omtydning af det gotiske Runenavn. Gundermann nævner *aza* blandt de gotiske Runenavne, som skal finde „ihre genaue Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets“. Han har vel herved tænkt paa det slaviske Bogstavnavn.

Dette Navn var Betegnelse for en af de af Goterne dyrkede Anser (Guder). Se S. 69 ff.

Det georgiske Navn paa Bogstaven *a* er *an*. Hvis Goterne hørte af et fremmed Folk *an* som Navn paa Bogstaven *a*, saa kunde de leilighedsvis gjengive dette uforandret, kun med Tilføielse af Kasusmærket *-s* i Nominativ (som i *stabs*, der vistnok har været den gotiske Betegnelse for Runestav), ved Nominativ **ans*, Akkus. **an*. Jfr. mine Bemærkninger ovenfor S. 124 f. om Runenavnet *is* og S. 139 om Runenavnet **dags*. Nu er, som oftere sagt, i de ældste, gotiske Runenavne det Princip gennemført, at Runenavnene er gotiske Substantiver, som i Gotisk har havt en Ordbetydning uafhængig af den at være Runenavne. Jeg holder det da for en Mulighed, at den Goter, som efter dette Princip først dannede Runenavnene, har omtydet det fremmede, i Georgisk bevarede Navn paa Bogstaven *a* (*an*), som i Gotisk ikke omtydet kunde gjengives ved Nomin. **ans*, Akkus. **an*, til **ansus*, Akkus. **ansu*.

Denne Omtydning kunde ligge saa meget nærmere, som Ordet **ansus* i andre gotiske Dialekter vistnok bøiedes som en *i*-Stamme og altsaa dannede Nominativ Ental **ans*; jfr. Flertalsformen *anses* hos Jordanes og de gotiske Personnavne *Ansila*, *Ansileubes*, *Ansiulf*. Se S. 72.

Vi tør formode, at den Goter, som dannede Runenavnene, blev ved Omtydningen til Runenavnet **ansus* tillige ledet dertil af en Trang til at faa et Runenavn, der naturlig sluttede sig til samme Betydningskategori som Runenavnet **Tius*, der var Gudenavn, og til Runenavnet **Ingus*, som var Navnet paa en guddommelig Heros.

Efter det, som her er udviklet, synes Runenavnet **ansus* ligesom Runenavnene *is* og **dags* at lade os skimte to Trin i de gotiske Runenavnes Udformning. Paa det første Trin er endnu ikke det Princip gennemført, at ethvert Runenavn skal være et gotisk Substantiv, som har en Ordbetydning uafhængig af den at være Runenavn.

11. Runen for *r* har i Gotisk havt Navnet **raida* (i Salzburg-Hskr. skrevet *reda*), hvilket Ord har havt Betydningen »Ridning, Ridt, Vogn«; se S. 46.

Den armeniske Bogstav for *ṛ* (*r* forte), som staar paa den Plads, som Rho har i det græske Alfabet, har Navnet *ra*. (I Modsætning dertil heder *r* *re*.) I Georgisk har Bogstaven *r* Navnet *rae* (hvori *ae* ikke er Tvelyd). Jeg formoder, at en Goter af en Armenisk-talende Mand har hørt som Navn paa *r* Bogstavnavnet **rae-d* eller **re-d*, hvori *-d* var det pronominale armeniske Affiks, altsaa egentlig »den Bogstav *rae*, som du der ser«. Goteren har da, formoder jeg, omtydet dette fremmede Navn til det gotiske Ord **raida*.

Bogstavnavnene maatte nemlig i Armenisk, som andre Nomina, kunne forbindes med de pronominale Affikser, saaledes med *-d*, som har demonstrativ Betydning »den der«, »iste«.

Den her fremsatte Formodning om det fremmede Forbillede for Runenavnet **raida* skal jeg søge at støtte derved, at jeg i det følgende søger at gjøre det sandsynligt, at ogsaa andre Runenavne har havt fremmede Forbilleder, som har indeholdt det armeniske demonstrative Affiks *-d*.

Jeg antager, at armeniske Bogstavnavne, som indeholdt det enklitiske demonstrative Affiks eller Artikelen *-d* har været Forbilleder for deraf omtydede gotiske Runenavne, i hvilke *d* (eller, som vi i det følgende skal se, *þ*) danner et fast Ordelement. Dette kan sammenstilles med det fra mange forskellige Sprog bekendte Forhold, at en Artikel, som oprindeligt dannede et eget demonstrativt Ord, er blevet, enten ved et Ords Overførelse til et fremmed Sprog eller paa et senere Udviklingstrin af samme Sprog, et fast Element af Ordet. Saaledes er den arabiske Artikel *al* i mange romanske Ord, som er laant fra Arabisk, bleven et fast Element af Ordet: *alcali*, *alcohol*, *alcóva* o. s. v. Ligeledes er den romanske Artikel, som har sin Oprindelse fra det latinske Pronomen *ille*, blevet et fast Element af mange romanske Ord, i hvilke det *l*, hvormed Ordene begynder, nu ikke længer opfattes som Artikel; f. Eks. ital. *lero* ved Siden af *ervo* »Ert«, fransk *lierre* »Ved-bend«, af lat. *hedera*, o. s. v. Det danske »Verden«, som foran sig kan have den ubestemte Artikel »en«, er opstaaet af oldnord. *veröldin*. Dette har indeholdt den efterhængte bestemte Artikel *-in*, men nu fastholdes *-en* i »Verden« ikke længer som bestemt Artikel.

12. Det gotiske Navn paa Runen for *n* har været **naups* eller **nauds* (i Salzburg-Hskr. *noicz*), Akkus. **naup* eller **naud*. Dette Runenavn var samme Ord som det Ord, der betydede »Nød, Nødvendighed, Tvang« og hvis Stamme var *naudi*. Se S. 53 f.

Det armeniske Navn paa Bogstaven *n* er *nu*. Dette er den ældste Form. Det armeniske Bogstavnavn har senere ogsaa været skrevet *no* og *noy*.

Dette armeniske Navn paa Bogstaven *n*, *nu*, staar tydelig i Forbindelse med det semitiske Navn paa *n nūn*, græsk *ν̄*. At Bogstavnavnet i Armenisk heder *nu* og ikke **niu*, uagtet græsk *v* i armeniske Laanord er blevet til *iu*, har vistnok sin Grund deri, at det armeniske Bogstavnavn *nu* er blevet optaget i Sproget tidligere eller fra et andet Sprog end de armeniske fra Græsk laante Ord, som har Vokalen *iu*.

Jeg formoder, at en Goter hørte det armeniske Bogstavnavn *nu* forbundet med det paapegende Affiks *-d* i Formen *nu-d*, egentlig »den Bogstav *nu*, som du der ser«, og jeg formoder, at Goteren omtydede dette *nu-d* til det gotiske Ord **nauds* (**naups*), Akkus. **naud* (**naup*).

Det gotiske Runenavn **naups*, Akkus. **naup*, har Tvetyden *au*, medens en Tvetyd ikke findes i armen. *nu-d*, hvoraf det efter min Formodning er opstaaet. Hermed kan det sammenstilles, at vi i Gotisk finder et Par andre Ord med Tvetyd i første Stavelse, som er laante fra eller Omtydninger af armeniske Ord, som ikke har Tvetyd. Got. **haiþans* »hedensk« (hvoraf *haiþnō*) = oht. *heidan* er en Omtydning af armen. *hefanos* »Hedning, hedensk«. Got. *kaupatjan* »slaa under Øret« er afledet af et Laanord fra det synonyme armen. *kopel* (se ovenfor S. 134).

13. Runen for *o* havde i Gotisk Navnet **ōþal*, som havde Betydningen »arvet Eiendom«, se S. 63 f. Ogsaa dette Runenavn er efter min Formodning opstaaet ved Omtydning af en fremmed Betegnelse af en Bogstav.

Jeg tænker mig, at den Goter, som dannede Bogstavnavnene, fik forelagt sig Tegnet for Omega i det græske Alfabet. Dette Tegn kaldte Goterens armeniske Læremester, som jeg tænker mig, dels ubestemt \bar{o} , dels betegnede han det bestemtere som ** \bar{o} -d ail* »det O der, et andet« for at angive dets Forskjel fra Omikron, som forekom tidligere i det græske Alfabet¹⁾. Af denne armeniske Betegnelse for Omega ** \bar{o} -d ail* er da det gotiske Runenavn ** \bar{o} pal*, som begynder med langt \bar{o} , efter sin Form en Omtydning.

Det armeniske Ord *ail* »anden« stilles meget sjælden efter det Substantiv, hvortil det hører (Cirbied, Grammaire de la langue arménienne S. 486 f.). Men her er der Tale om Benævnelsen af en Bogstav, der betegnede væsentlig samme Lyd som en anden Bogstav, der forekom tidligere i Alfabetet, og som derfor trængte til udtrykkelig at adskilles fra hin ved Tillægget »anden«. Da var det naturligt, at Goterens Læremester ved Gjennemgaaelsen af Bogstavnavnene nævnte Bogstavnavnet \bar{o} foran den nærmere Bestemmelse »anden«. Og til \bar{o} føiede han efter min Formodning Affikset *-d*, altsaa *\bar{o} -d ail*.

I Ulfilas gotiske Sprogform gaar *d* efter Vokal i Udlyd over til *p*. Og i mange armeniske Dialekter udtales *ai* fra gammel Tid af som *a*.

Naar Opfinderen af de gotiske Runenavne omtydede *\bar{o} -d ail*, egentlig »det O, som du der ser, et andet«, til ** \bar{o} pal*, som i Gotisk havde Betydningen »arvet Eiendom«, saa valgte han til Runenavn et gotisk Ord, der i Lyd laa saa nær ved det forudsatte armeniske Udtryk som vel muligt.

Ved Omtydningen til ** \bar{o} pal*, som betyder »arvet Eiendom«, virkede vel ogsaa den Omstændighed med, at man derved fik et Runenavn, der hørte til væsentlig samme Betydningskategori som **fehu* »Gods« og **winja* »Græsland«.

14. Bogstavnavnet *pertra* i Salzburg-Hskr. synes at vise, at det gotiske Navn paa Runen for *p* har været **perþra*. Mindre sandsynligt er det, at Runens ældste Navn har været **perþa*, paa hvilken Navneform det ags. Runenavn *peorþ* eller *perþ* kunde henvise. Hvilken Ordbetydning dette Ord **perþra* har havt uafhængig af dets Anvendelse som Runenavn, er uvist. Se derom S. 60 og mine Bemærkninger straks i det følgende.

Bogstaven *p* har i Georgisk Navnet *par*. Jeg tænker mig Muligheden af, at den Goter, som har dannet Runenavnet, har lært at kjende, snarest af en Armenisk-talende Mand, Navnet paa Bogstaven *p* i den Form *par*, som Navnet nu har i Georgisk. Dette *par* har han da omtydnet til **perþra*.

Om Forskjellen i Form mellem det georgiske Navn og Runenavnet skal jeg tale i det følgende.

Forklaringen af det gotiske Runenavn **perþra* som opstaaet ved Omtydning af et fremmed Bogstavnavn *par*, som Goteren havde lært at kjende af en Armenier og som gjenfindes i det georgiske Bogstavnavn *par*, faar efter mit Skjøn en kraftig Støtte i følgende Omstændighed. Runenavnet **perþra*, Salzburg-Hskr.'s *pertra*, ags. *peorþ*, danner fuldstændigt Rim med got. **qerþra*, i Salzburg-Hskr. (som

1) Den Bogstav i den armeniske Skrift, som betegner *o* og som staar paa Omikrons Plads, har Navnet *o* (*wo*).

Navn paa Bogstaven *q*) *quertra*, hos Angelsakserne som Navn paa en Rune for *q cweorþ* (hvis Ordbetydning uafhængig af Anvendelsen som Runenavn er ubekjendt). Paa samme Maade danner det georgiske Navn paa Bogstaven *p* *par* fuldstændigt Rim med det georgiske Navn paa Bogstaven *q* *qar*. Denne Overensstemmelse, at vi baade i Georgisk og i Germansk har de to med hinanden rimende Bogstavnavne, det ene Navn paa *p*, det andet Navn paa *q*, kan næppe være tilfældigt. Men hvis den ikke er tilfældig, da maa de gotiske Navne være opstaaede ved Omtydning af fremmede Navne, allerede af den Grund, at der i Georgisk ogsaa er flere andre Bogstavnavne, som ender paa *-ar*. I det foregaaende (S. 86 f.) har vi seet, at **qerþra* ikke kan have været saa gammelt Runenavn i Gotisk som **perþra*. Men her kommer jeg ved den netop anførte Overensstemmelse til den Formodning, at **qerþra* som Runenavn er opstaaet ved Omtydning af et fremmed Bogstavnavn, som vi finder igjen i det georgiske Bogstavnavn *qar*. Hvis dette er rigtigt, da maa det gotiske Bogstavnavn **qerþra* altsaa være optaget paa en Tid, da Goterne endnu stod i Forbindelse med Armenisk-talende Mænd og gjennem dem med Georgierne, følgelig paa en Tid, som ikke kan være meget senere end den, paa hvilken Runenavnet **perþra* blev dannet ¹⁾.

Endnu en Omstændighed synes mig at kunne støtte Sammenstillingen af det gotiske Runenavn **perþra*, ags. *peorþ*, med det georgiske Bogstavnavn *par*, som en Goter efter min Formodning skulde have lært at kjende af en Armenier. Vi har nemlig S. 60 seet, at ifølge det ags. Runedigt *peorþ* betegner noget, som jævnlig er forbundet med Spil og Latter og som kommer til Anvendelse, naar Mændene sidder bænkedede i Hallen ved Drikken. Disse Udtryk synes at kunne passe om en lystig Dans.

Men nu betyder armen. *par* »Dans«. Dette kaster efter min Formodning Lys over det her behandlede gotiske Ord. Vi har seet, at det efter det ags. Runedigts Forklaring ligger nær at formode, at got. **perþra* har betegnet et Slags lystig Dans. Nu har det til de forskjelligste Tider og hos de forskjelligste Folk været sædvanligt, at Danse overføres fra det ene Folk til det andet og at Benævnelser paa visse Danse er Fremmedord eller betegner vedkommende Danse som fremmede. Fra Gotisk kan nævnes *plinsjan* »danse«, der er samme Verbum som kirkeslav. *plęsati*. Fra vort nyere Sprog kjender vi jo mange saadanne fremmede Dansenavne.

Saaledes formoder jeg, at got. **perþra* har været en Betegnelse for et Slags Dans og at dette Ord er dannet efter et armenisk Forbillede. I Armenisk heder *par* »Dans« og *parel* »danse«. Jeg formoder, at dette armeniske Verbum blev overført til Gotisk og at Goterne af dette fremmede Verbum dannede Substantivet **perþra* ved det gotiske Suffiks *-þra*.

Dette Ord **perþra* er dannet ved Afledningsendelsen *-þrō* fem., ved Siden af hvilken ogsaa Afledningsendelsen *-þra* masc. neutr. har været brugt. Før **perþra* blev dannet, maa der have været ægte gotiske ved samme Afledningsendelse dannede Ord, eller ialfald ét saadant Ord, som kunde afgive Mønstre eller Mønster,

¹⁾ Wimmer (S. 273) mener, at det Navn, som i Salzburg-Hskr. er skrevet *quertra*, er dannet af Ufila selv, medens Henning (S. 155) holder dette Navn for ældre.

hvorefter man af et til armen. *parel* »danse« svarende Verbum kunde danne **perpra* som Betegnelse for et Slags Dans. Af saadanne gotiske og overhoved germanske Dannelser findes der særlig flere, ved hvilke Suffikset *-prō* eller *-pra* følger paa *r* eller *l*. Først og fremst maa her nævnes det Ord **qerpra*, til hvilket det fremmede Bogstavnavn *qar* blev omtydet. Vi ved ikke, hvilken Betydning **qerpra* har havt, men der er ingen Grund til at betvivle, at Ordet i sin Anvendelse udenfor den at være Bogstavnavn var et ægte germansk Ord. Jfr. oht. *querdar* n. »Lokkemad«. Dette **qerpra* kan da have været det nærmeste Mønster, efter hvilket **perpra* blev dannet som Betegnelse for et Slags Dans af et fra armen. *parel* »danse« laant Verbum.

Jævnfør fremdeles af Hunkjønord got. *hleipra* »Telt«, oht. *muoltra* »Bage-trug«, *mulhtra*, *riostra* (Kluge, Stammbild. § 96), oldn. *Hleidr*: de svage Substantiver som oldn. *blaðra*, *gildra*; Hankjøn- og Intetkjønord som got. *smairpr* n. »Fedt«, *hairpra* n. pl. »Indvolde«, *mawrpr* n., oldn. *arðr* m., og flere.

Got. *saldra* »lystig Skjæmt, Løier«, som er laant fra armen. *catr* (d. e. *tsatr*) »Spøg« (se S. 133), kan være paavirket af den nævnte gotiske Afledningsendelse.

Det armeniske Verbum *parel* »danse«, hvoraf **perpra* efter min Formodning er afledet, har Hovedtonen paa sidste Stavelse. Derfor kunde i dette Verbum *a* dialektisk lettere blive forandret i Udtalen til en kort Vokal, som Goterne gjengav ved *e* (eller efter Ulfilas Skrivemaade ved *ai*). Klassisk-armenisk *a* er nu sporadisk, ogsaa foran *r*, blevet til *e* i den polsk-armeniske Dialekt; se J. Hanusz, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes I S. 285.

Naar Goterne altsaa efter armen. *parel* »danse« og *par* »Dans« havde dannet **perpra* som Betegnelse for et Slags Dans, saa blev efter min Formodning det fremmede Bogstavnavn *par*, som i Form var overensstemmende med armen. *par* »Dans«, forandret til **perpra* ved Indflydelse fra det Substantiv af denne Form, som betegnede et Slags Dans.

Paa lignende Maade er, som jeg tror, det fremmede Bogstavnavn *qar* blevet forandret til got. **qerpra* ved Indflydelse fra et oprindeligt gotisk Appellativ af denne Form, hvilket Appellativs Betydning vi ikke kjender.

Man vil vistnok imod ovenstaaende Udvikling indvende, at Bogstavnavnet *par* er georgisk, ikke armenisk, ligesom ogsaa flere andre Bogstavnavne paa *-ar* er georgiske, medens derimod *par* »Dans« er et armenisk Ord. Men paa Grund af den gamle Kulturforbindelse mellem Georgiere og Armeniere og særlig paa Grund af den tydelige Sammenhæng mellem mange georgiske og armeniske Bogstavnavne, som jeg i det følgende nærmere skal fremhæve, synes det mig ikke altfor betænkeligt at antage, at Bogstavnavnet *par* engang har været kjendt af Armenisk-talende Mænd. Denne Formodning synes at kunne støttes derved, at vi iblandt de nu kjendte armeniske Bogstavnavne finder ét, som ender paa *-r*, nemlig *ṗiur*. Fremdeles derved, at *-ar* er en sædvanlig Endelse i armeniske Ord, f. Eks. *ardar*, *galar*, *dalar*, o. s. v.

15. 16. Runen for *j* havde i den ældste germanske, gotiske Runerække Navnet **jēr*. Dette Navn stemmer overens i Form med det gotiske Ord for »Aar«. Se S. 46 f. Der synes ikke at være bevaret noget fremmed Bogstavnavn, hvoraf **jēr* kan være en Omtydning.

Det samme gjælder Navnet paa Runen for *u*. Jeg har S. 49 f. søgt at vise, at dennes gotiske Navn har været **ūrus*, og at dette i Form har været identisk med et gotisk Ord for »Urokse«.

Jeg skal her meddele en Formodning om Oprindelsen til Runenavnene **jēr* og **ūrus*, men jeg vil udtrykkelig betegne denne som en meget usikker Mulighed, og Dommen om min Formodning med Hensyn til Runenavnene **jēr* og **ūrus* skal derfor ikke have nogen Indflydelse paa, hvad man mener om min Opfatning af Runenavnene overhoved.

Den armeniske Bogstav, som staar paa den Plads, Φ (φ) har i det græske Alfabet, heder ρ *iur*. Her synes det græske Navn φ i Armenisk at have faaet et Tillæg af en Endelse *-ur*.

I Georgisk er der 6 eller 7 Bogstavnavne, som ender paa *-ar*. Af disse har jeg troet at gjenfinde to (*par* og *qar*) i Gotisk i de ved Omtydning opstaaede Former **perpra* og **qerpra*.

I det foregaaende (S. 110 f.) har jeg med Wimmer forklaret Runetegnet for *j* af latinsk *G*, hvilken latinske Bogstav havde Navnet *ge*. Herefter synes det mig muligt, at den Goter, som dannede Runenavnene med det Princip, at de skulde være Ord, som brugtes i Gotisk med en af deres Anvendelse som Runenavne uafhængig Ordbetydning, har hørt som fremmed (armenisk) Navn paa et Bogstavtegn for *j* et Navn **jēr* med samme Endelse *-r* som armen. ρ *iur* og f. Eks. georg. *nar*, og det var da næsten selvfølgelig, at han til Navn paa den gotiske Rune for *j* valgte got. **jēr*, som havde Betydningen »Aar«, hvorved Runenavnet kom til i Ordbetydning at være analogt med Runenavnet **dags* »Dag« og **sōjil* »Sol«.

Ligeledes tænker jeg mig Muligheden af, at Valget af det gotiske Runenavn **ūrus*, som havde Betydningen »Urokse«, blev bestemt ved et fremmed (armenisk) Navn paa Bogstaven *u* **ūr*, med samme Endelse som armen. ρ *iur*. Til Valget kunde den Omstændighed medvirke, at der som Runenavne allerede i Forveien var valgt flere Ord, som betegnede et Dyr (**ilx*, **ehws*, **fchu*).

17. Den gotiske *g*-Runes Navn var **giba* »Gave« (i Salzburg-Hskr. *geuua*); se S. 58 f. I det foregaaende S. 115 ff. har jeg søgt at vise, at *g*-Runens Tegn χ stammer fra det græske Tegn for χ . Hvis dette er saa, da maa Runenavnens Opfinder istedenfor det græske Navn χ som Navn paa Runen *g* have søgt et gotisk Ord, som begyndte med *g*. Det synes da muligt, at en ydre Anledning til, at han valgte **giba*, var givet i det græske Navn χ . En anden Mulighed er følgende. Det armeniske Alfabet har som Tegn for k (det aspirerede k) paa samme Plads, som X (χ) har i det græske Alfabet, en Bogstav, hvis Tegn ifølge Gardthausen staar i Forbindelse med det græske Bogstavtegn. Denne armeniske Bogstav heder $k̄$. Herefter synes en anden Mulighed at være den, at den Goter, som dannede de gotiske Runenavne, valgte **giba* (senere dialektisk udtalt omtrent som **gēwa*) under

Indflydelse af *kē*, hvilket han af en Armenier hørte som Navn paa det græske Bogstavtegn *X*¹⁾.

18. Runen for *s* havde i Gotisk som Navn det Ord, der havde Betydningen »Sol«, *sawil*, dialektisk sandsynlig udtalt **sōjil* (i Salzburg-Hskr. *sugil*); se S. 52 f. Jeg kan ikke paavise noget nu bevaret fremmed Bogstavnavn, som ligetil kan have været det Forbillede, efter hvilket det gotiske Runenavn **sōjil* ved Omtydning blev dannet. Men det fortjener at fremhæves, at Georgisk paa to Bogstaver, som betegner Hvislelyd, har Navne, som ender paa *-il*. Næmlig *dzil* som Navn paa Bogstaven for *dz* og *dsil* som Navn paa Bogstaven for *ds*. Om Udtalen af *ds* i Modsætning til *ts* se A. Dirr, Gramm. der moderner georgischen Sprache S. 2.

Herefter formoder jeg, at det gotiske Runenavn **sōjil* er Omtydning af et fremmed Bogstavnavn, som de gotiske Runenavnens Opfinder hørte af en Armenier, og at dette fremmede Bogstavnavn i Form har ligget meget nær ved det georgiske *dsil* og ligesom dette været Navn paa en Hvislelyd og har endt paa *-il*.

19. Runetegnet *Me* synes, som jeg S. 119 f. med v. Friesen har antaget, at have sin Oprindelse fra en Form af det græske Eta. Den Bogstav i det armeniske Alfabet, som betegner *ē* og som staar paa Eta's Plads, har Navnet *ē*.

Jeg holder det for muligt, at Navnet paa Runen for *e* i Gotisk **ehws* (i Salzburg-Hskr. *eyz*, ags. *eh*), Akkus. **ehw*, som betyder »Hest« (se S. 61 f.), er dannet af en Goter som det nærmestliggende gotiske Ord, han fandt til Navn paa den Rune, som var en Efterligning af en Form af det græske Eta og hvis fremmede Navn han fik meddelt som *ē*. Ordet **ehws* laa saa meget nærmere til at vælges som Runenavn, fordi Gotisk kun foran *h* og *r* havde kort *e*.

Runenavnet got. **ehws* sluttede sig ved sin Ordbetydning naturlig paa den ene Side til Runenavnet **raidā* »Ridt« eller »Vogn«, paa den anden Side til flere Runenavne, som betegnede et Dyr: **ilx* »Elg«, **ūrus* »Urokse«, **fehu* »Fæ«²⁾.

1) Jeg vover ikke at antage, at Goterne har hørt af en Armenier udtalt Bogstavnavnet *kē* i Forbindelse med den fremhævende Partikel *ba* eller *bay*.

2) Om Forholdet mellem Formerne af Bogstavnavnene i Salzburg-Hskr. og de formodede gotiske Runenavne skal her tilføies et Par Ord.

Navneformen *laaz* i Salzburg-Hskr. staar nærmere end den formodede gotiske Form **lagus* ved det georgiske Navn paa *l las*. Navneformen *daaz* i Salzburg-Hskr. staar nærmere end den formodede gotiske Form **dags* ved det armeniske Navn paa *d da*. Navneformen *fe* staar nærmere end det formodede gotiske Navn **fehu* ved det armeniske Navn paa Bogstaven *f fe*. Endelig mangler Navneformen *noics* i Salzburg-Hskr. ligesom det armeniske Navn paa Bogstaven *n nu* (eller *no*) Tvetyden *au*, som findes i den formodede gotiske Navneform **naups*.

Jeg holder dog disse særlige Ligheder mellem Bogstavnavnenes Former i Salzburg-Hskr. (i Modsætning til de gotiske Runenavne, som maa formodes efter de tilsvarende nordiske eller angelsaksiske Runenavne) paa den ene Side og paa den anden Side armeniske eller georgiske Bogstavnavne for tilfældige. Jeg tør af dem altsaa ikke slutte, at Salzburg-Hskr. skulde have bevaret os enkelte gotiske Runenavne i oprindeligere Former end de gotiske Former, som forudsættes af tilsvarende angelsaksiske og nordiske Runenavne, og i Former, hvori Omtydning til gotiske Ord, som havde en af Anvendelsen som Runenavn uafhængig Ordbetydning, endnu ikke var gennemført.